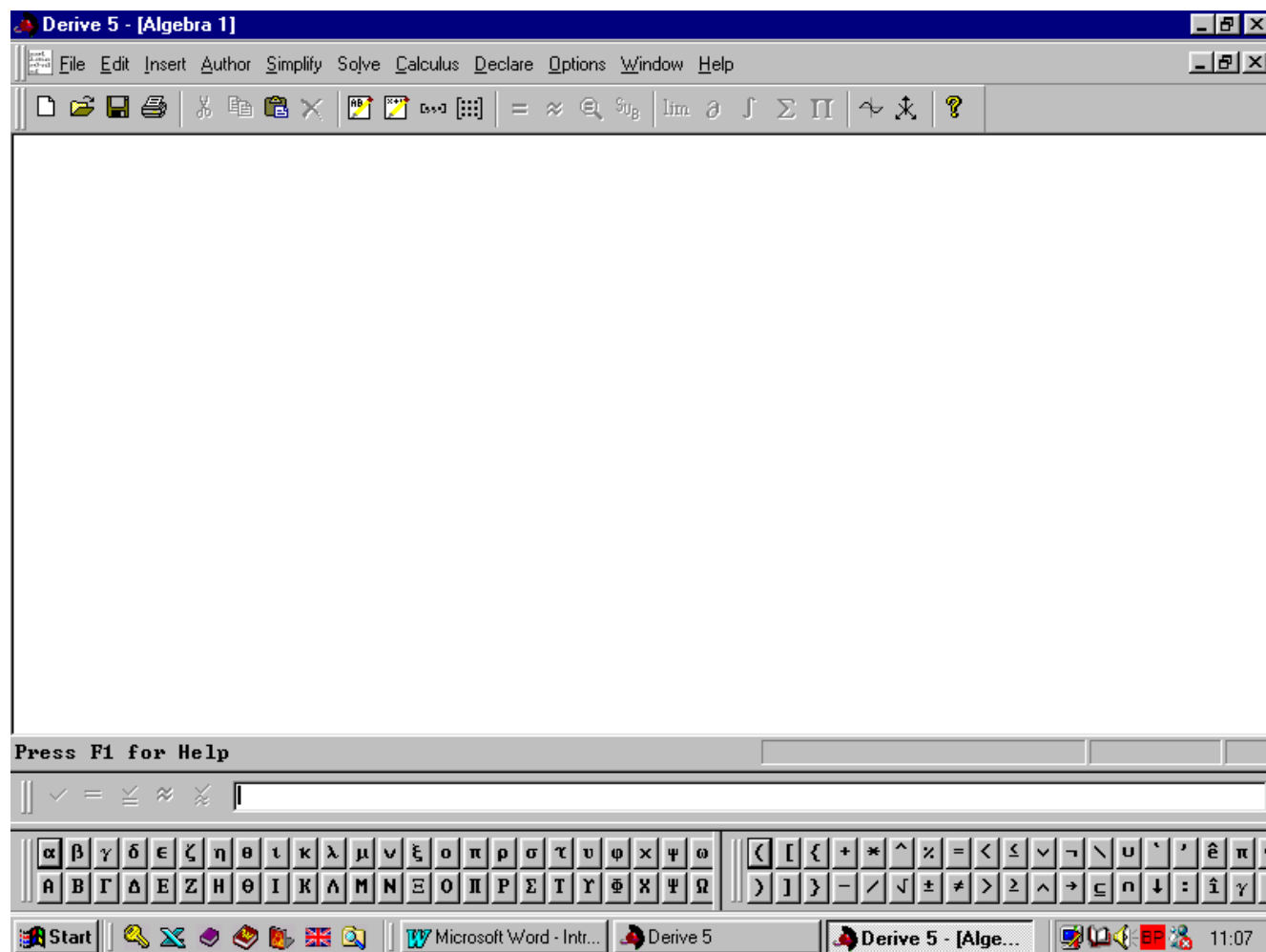

Úvod do práce so systémom DERIVE

Počítačový algebrický systém DERIVE (PAS DERIVE) sa často označuje za “matematického asistenta”. Je to výkonný a jednoducho ovládateľný softvér určený na riešenie širokého okruhu matematických problémov. Cieľom tohto úvodu je predstaviť niektoré základné funkcie a príkazy systému DERIVE.

1. Pracovná plocha aplikácie DERIVE.

Po otvorení aplikácie DERIVE sa objaví nasledujúca pracovná plocha:

Pracovná plocha systému DERIVE je podobná ako u iných základných programov pracujúcich pod operačným systémom WINDOWS.

Táto pracovná plocha sa nazýva **algebrické okno**. Používa sa na zápis a prácu s algebrickými výrazmi, rovnicami a vzorcami. V dolnej časti okna sa nachádza úzke dlhé pole pre vkladanie príkazov. Nazýva sa **vstupné pole**. K dispozícii sú dve skupiny tlačidiel umiestnených pod ním. Skupina vľavo pozostáva z veľkých a malých písmen gréckej abecedy, skupina vpravo obsahuje základné matematické symboly.

DERIVE má 2D aj 3D grafické okno.

V nasledujúcich častiach nájdete stručné informácie o tom, ako vkladať a pracovať s algebraickými výrazmi, s rovnicami, a ako nakresliť jednoduchý obrázok.

2. Zápis výrazu v systéme DERIVE.

Po aktivácii systému DERIVE je zvyčajne kurzor umiestnený vo vstupnom poli. Ak sa tam kurzor nenachádza, aktivujte ho ľavým tlačidlom myši. Teraz je možné zapísať výraz alebo rovnicu a vložiť ich do systému DERIVE.

I. Zapišme výraz $\frac{1}{4} - \frac{7}{12} + \frac{9}{17}$. Na to je potrebné vložiť do vstupného poľa nasledujúci zápis

1/4 - 6/12 + 9/17. Potom na klávesnici stlačíme tlačidlo **Enter**.

Na obrazovke sa objaví matematický zápis

#1:
$$\frac{1}{4} - \frac{7}{12} + \frac{9}{17}$$

Poznámka 1:

Pri zápise matematického výrazu v systéme DERIVE je možné používať všetky štandardné tlačidlá klávesnice určené pre pohyb v texte a editovanie: ←, →, **Home**, **End**, **Backspace**(←) a **Delete**.

II. Zapišme výraz 9^{27} : Do vstupného poľa zapišeme 9^{27} . Po stlačení tlačidla **Enter** sa na obrazovke objaví:

#2:
$$9^{27}$$

III. Zapišme výraz $\frac{x-4}{x^2-9x+20}$. Napíšeme $(x-4)/(x^2-9x+20)$, stlačíme **Enter** a na obrazovke sa objaví zápis:

#3:
$$\frac{x-4}{x^2-9x+20}$$

IV. Pokúste sa teraz zapísať výraz $\frac{3}{x-5} - \frac{7-x}{x^2+1}$ samostatne.

Poznámka 2:

1. Venujte pozornosť tomu, kde a ako umiestniť zátvorky. Pri zápise výrazov a rovníc je dovolené používať iba obyčajné okrúhle zátvorky: ( ). Nepoužívajte hranaté zátvorky: [ ]. Tieto sú určené na zápis vektorov a matic.
2. Po stlačení klávesy **Enter** skontrolujte, či je výraz zobrazený na obrazovke naozaj zhodný s tým, ktorý ste mali v úmysle zapísať.
3. Ak sa zobrazený výraz nezhoduje s tým, ktorý ste chceli vložiť, musíte ho upraviť, t.j. **editovať**. K tomu je potrebné vykonať nasledujúce operácie:
  - Myšou dvakrát rýchlo za sebou ťuknite na číslo riadku, v ktorom sa nachádza nesprávne vložený výraz. Vo vstupnom poli sa objaví kópia tohto výrazu, ktorú môžete editovať.
  - Urobte potrebné úpravy a stlačte **Enter**.
  - Vráťte sa na krok 2.

V. Zapište samostatne aj nasledujúci výraz: $\frac{\sqrt{d^2-f^2}}{d-f}$.

Poznámka 3:

Znak druhej odmocniny $\sqrt{\quad}$ sa dá vložiť dvoma spôsobmi:

Spôsob I: Vložíme **sqrt** a potom zapíšeme do zátvoriek výraz pod odmocninou, t.j.

$$\text{sqrt}(d^2 - f^2)/(d - f) \leftarrow$$

Spôsob II: V poli s matematickými symbolmi stlačíme klávesu a znak druhej odmocniny sa objaví vo vstupnom poli. Potom do zátvoriek zapíšeme výraz pod odmocninou, t.j.

$$\sqrt{\quad} (d^2 - f^2)/(d - f) \leftarrow$$

VI. Pomocou inštrukcií uvedených v kroku 3 v poznámke 2 upravte výraz, ktorý ste zapísali pomocou bodu V., na nový výraz

$$\sqrt{\frac{d^2 - f^2}{d - f}}$$

3. Zjednodušovanie výrazov v systéme DERIVE.

Systém DERIVE teraz použijeme na úpravu a zjednodušenie výrazov, ktoré sme doteraz vložili.

I. Zjednodušte výraz $\frac{1}{4} - \frac{7}{12} + \frac{9}{17}$. Vložený výraz $\frac{1}{4} - \frac{7}{12} + \frac{9}{17}$ označíme ťuknutím pravým tlačidlom myši na číslo riadku, v ktorom je umiestnený. Z menu vyberieme príkaz **Simplify**. Potom zvolíme príkaz **Basic**.

Dostaneme nasledujúci výsledok: $\frac{10}{51}$.

Poznámka 4:

1. Preddefinované nastavenie v systéme DERIVE zabezpečuje, že výsledok je zapísaný v tvare zlomku.
2. V ďalšom texte budeme skrátene zapisovať skutočnosť, že niekoľko operácií sa má vykonať bezprostredne za sebou v danom poradí, tak ako v predchádzajúcom príklade pri zjednodušení výrazu $\frac{1}{4} - \frac{7}{12} + \frac{9}{17}$. Postupnosť krokov budeme zapisovať nasledovne:

Označíme výraz $\frac{1}{4} - \frac{7}{12} + \frac{9}{17} > \text{Simplify} > \text{Basic}$.

Zápis výsledku vo forme desatinného čísla: Označíme riadok, v ktorom sa výraz nachádza a stlačíme klávesu .

Teraz ukážeme inú, rýchlejšiu metódu, ako zjednodušiť výraz použitím klávesy .

II. Označíme výraz 9^{27} , stlačíme klávesu
Získame nasledujúci výsledok:

#7:

58149737003040059690390169

III. Zjednodušte výrazy $\frac{x-4}{x^2-9x+20}$, $\frac{3}{x-5} - \frac{7-x}{x^2+1}$ a $\sqrt{\frac{d^2-f^2}{d-f}}$, označením každého z nich a použitím

klávesy . Mali by ste postupne získať nasledujúce výsledky:

#8:

$$\frac{1}{x - 5}$$

#9:

$$\frac{2 \cdot (2 \cdot x^2 - 6 \cdot x + 19)}{(x - 5) \cdot (x^2 + 1)}$$

#10:

$$\sqrt{(d + f)}$$

Vymažte všetky doteraz vložené výrazy. Postupne ich označujte a stlačajte klávesu **Delete**.

3. Faktorizácia – rozklad na ireducibilné polynómy.

I. Rozložte výraz $2x^3 - 17x^2 + 27x + 18$: Zapišeme výraz > Slačíme **Simplify** > **Factor** > **Factor**. Získame výsledok v tvare:

#4:

$$(x - 3) \cdot (x - 6) \cdot (2 \cdot x + 1)$$

4. Odstraňovanie zátvoriek.

I. Odstráňte zátvorky vo výraze $(3x - 5)(2x - 1)(4x - 3)$: Zapišeme výraz > Slačíme **Simplify** > **Expand** > **Expand**. Získame:

#5:

$$24 \cdot x^3 - 70 \cdot x^2 + 59 \cdot x - 15$$

II. Odstráňte zátvorky vo výraze $(x + 5)^{10}$.

5. Vkladanie a riešenie rovníc v systéme DERIVE.

I. Vyriešte rovnicu $x^2 + 5x + 6 = 0$: Zapišeme výraz $x^2 + 5x + 6$ > Slačíme **Solve** > **Expression** > **Solve**. Získame riešenie rovnice v tvare:

#8:

$$x = -3 \vee x = -2$$

Poznámka 5:

Ak hľadáme riešenie rovnice v tvare $f(x) = 0$, nie je potrebné zapísať úplný výraz aj s poslednou časťou “= 0”, t.j. stačí vložiť ľavú stranu rovnice, výraz $f(x)$ a potom stlačiť postupne za sebou klávesy **Solve** > **Expression** > **Solve**.

II. Vyriešte rovnicu $2x^3 - 17x^2 + 27x + 18 = 0$. Pretože v bode 4 sme už vložili do systému výraz z ľavej strany rovnice $2x^3 - 17x^2 + 27x + 18$, nie je potrebné vkladať ho opätovne. Vykonáme teda nasledujúce operácie:

- Označíme riadok, v ktorom sa výraz $2x^3 - 17x^2 + 27x + 18$ nachádza.
- Ak nie je vstupné pole prázdne, vymažeme ho nasledujúcim spôsobom: Pravým tlačidlom myši ťukneme na pole a označíme výraz, ktorý sa tam nachádza, potom stlačíme klávesu **Delete**.
- Stlačíme klávesu **F3** a požadovaný výraz $2x^3 - 17x^2 + 27x + 18$ sa objaví vo vstupnom poli.
- Stlačíme **Enter**. Teraz môžeme danú rovnicu vyriešiť.
- Použijeme postup uvedený v bode I.

6. Úprava výrazov.

I. Vložte výraz $p = \frac{16u}{u-a}$. Premenná p je vyjadrená pomocou premenných u a a . Ak chceme vyjadriť premennú a pomocou premenných u a p , potom je potrebné vykonať nasledujúce operácie:

Vložte výraz $p = \frac{16u}{u-a}$ > stlačte **Solve** > **Expression** > v príkaze **Solution Variables** označte premennú a > **Solve**.

Dostanete nasledujúci výsledok:

#11:
$$a = u - \frac{16 \cdot u}{p}$$

II. Teraz upravte daný výraz tak, aby vyjadroval premennú u pomocou premenných a a p .

7. Substitúcia.

Vložte vzorec $a = \rho(1+\theta)^n$. Nahraďte premenné na pravej strane nasledujúcimi číselnými hodnotami

$\rho = 10$, $\theta = 1/3$, $n = 5$. Na to je potrebné: Vložiť vzorec > stlačiť klávesu .

V okne, ktoré sa objaví, vykonajte nasledujúce:

- Označte premennú n > ťuknite na pole **New Value:** a vložte 5;
- Označte premennú ρ > ťuknite na pole **New Value:** a vložte 10;
- Označte premennú θ > ťuknite na pole **New Value:** a vložte 1/3.

Dostanete nasledujúci výsledok:

#15:
$$a = \frac{10240}{243}$$

Teraz výsledok zapíšte v tvare desatinného čísla.

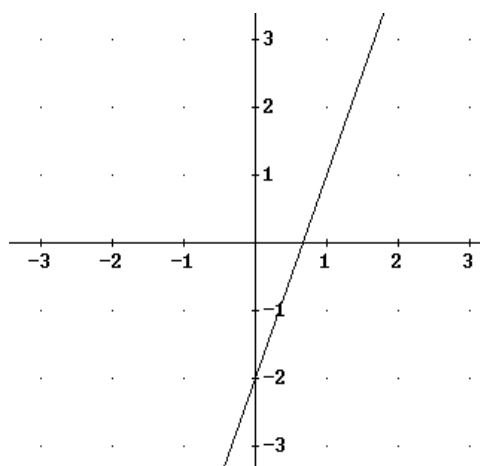
Vymažte všetko, čo bolo doteraz zapísané.

8. Kresba grafov.

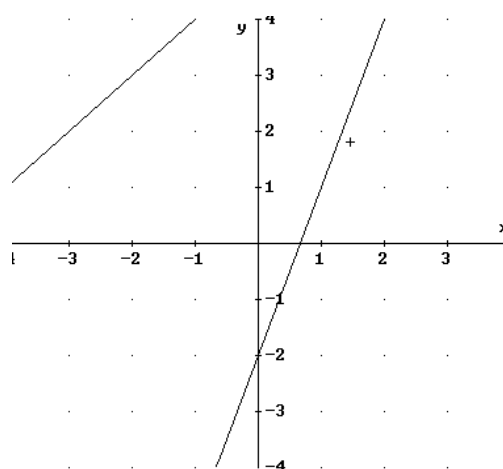
I. Nakreslite graf funkcie $y = 3x - 2$: Vložíme výraz $3x - 2$ a stlačíme klávesu .

Výsledkom operácie bude otvorenie nového okna – **grafického okna**, ktoré prekryje algebrické okno, s ktorým sme pracovali doteraz. V grafickom okne je zobrazená pravouhlá karteziánska súradnicová sústava v rovine.

Stlačením klávesy sa v grafickom okne objaví graf funkcie $y = 3x - 2$ v danej súradnicovej sústave, ako je ilustrované na nasledujúcom obrázku.

II. Nakreslite graf funkcie $y = 5 + x$ v tej istej súradnicovej sústave. Mali by ste získať nasledujúci výsledok:

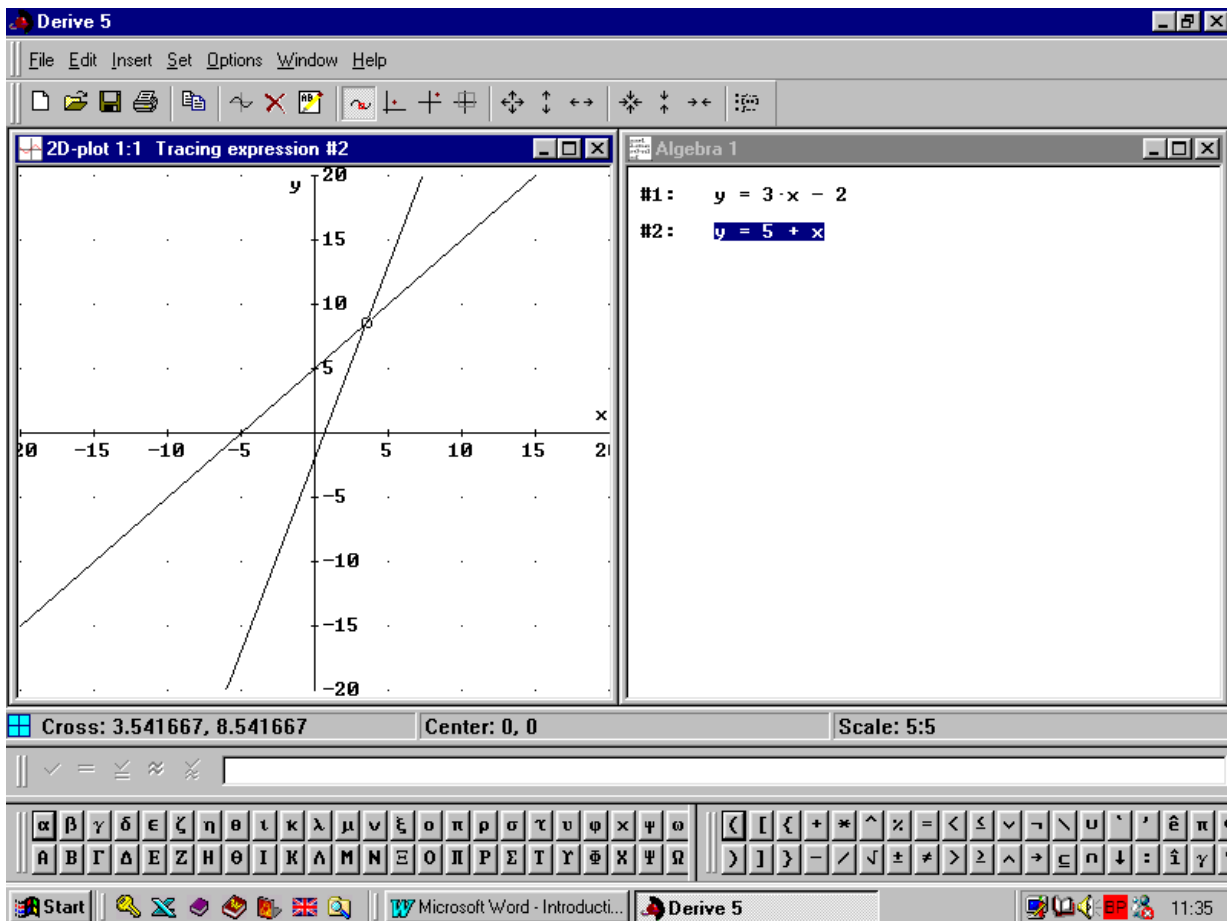
Poznámka 6:

1. Pre návrat do algebrického okna je potrebné použiť klávesu .
2. Ak chcete používať súčasne algebrické aj grafické okno, postupujte nasledovne: Z menu vyberte **Window > Tile vertically**.
3. Ak chcete prepínať medzi oboma oknami, musíte vždy inicializovať to okno, v ktorom práve chcete pracovať.

III. Nájdite súradnice priesečníka dvoch nakreslených grafov.

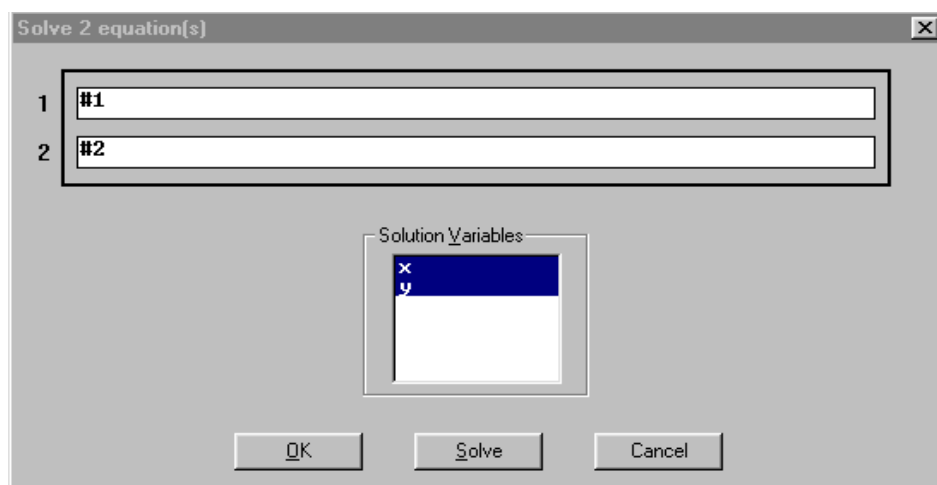
Úlohu najprv vyriešime graficky:

1. V grafickom okne použite tlačidlá a lokalizujte hľadaný priesečník priamok.
2. Stlačte tlačidlo . V jednom z grafov sa objaví malá kružnica. Pomocou klávesnicových tlačidiel $\downarrow$ a $\uparrow$ môžete preniesť túto kružnicu z jedného grafu do druhého. Použitím klávesnicových tlačidiel $\leftarrow$, $\rightarrow$ môžete pohybovať kružnicou v príslušnom grafe, v ktorom je umiestnená.
3. Premiestnite kružnicu do priesečníka priamok. V ľavom rohu pod obrázkom uvidíte zobrazené súradnice daného priesečníka v nasledujúcom tvare: **Cross: 3.541667, 8.541667**

Teraz nájdite súradnice priesečníka analyticky, riešením sústavy rovníc určujúcich dané dve priamky:

1. Prepnete systém na algebrické okno.
2. Z menu vyberte **Solve > System**.
3. V malom okne, ktoré sa objaví, označte čísla rovníc v systéme, ktoré chcete riešiť: V príkaze **Number:** napíšte 2 > **Ok**.
4. Objaví sa nové okno, v ktorom musíte označiť dané dve rovnice. Pretože tieto rovnice už boli do systému vložené, nemusíme ich znovu vkladať. Stačí vložiť čísla riadkov, v ktorých sú zapísané, v našom prípade #1 a #2, ako ukazuje obrázok. Potom stlačte **Solve**.

5. Dostanete nasledujúci výsledok :

#4:
$$x = \frac{7}{2} \wedge y = \frac{17}{2}$$

Zapíšte ho v tvare desatinných čísel.

II. Nakreslite parabolu $y = x^2$ a priamku $y = 2x + 24$. Nájdite súradnice ich priesečníkov, najprv graficky a potom analyticky.

Zatvorte grafické okno. Otvorte algebrické okno označením všetkých výrazov a stlačením **Delete**. Okno zväčšite rýchlym ťuknutím dvakrát za sebou na modré pole navrchu.

9. Derivovanie.

I. Nájdite deriváciu funkcie $f(x) = x^3 + 3x^2 + 2$: Vložíme $x^3 + 3x^2 + 2$ > stlačíme > **Variable: x** > **Order: 1** > **Simplify**.

Výsledok bude v tvare:

#2: $\frac{d}{dx} (x^3 + 3 \cdot x^2 + 2)$

#3: $3 \cdot x^2 + 6 \cdot x$

II. Nájdite deriváciu funkcie $f(x) = x^3 \sin x$.

10. Integrovanie.

I. Vypočítajte neurčitý integrál funkcie $f(x) = 3x^2 + 6x$: Ťukneme na číslo riadku, v ktorom sa nachádza výraz $3x^2 + 6x$ > stlačíme > **Variable: x** > vyberieme neurčitý integrál **Indefinite** > **Simplify**.

Dostaneme nasledujúci výsledok:

#4: $\int (3 \cdot x^2 + 6 \cdot x) dx$

#5: $x^3 + 3 \cdot x^2$

Zopakujte celý postup, ale tentoraz vložte **c** v poli **Constant**: v okne, ktoré sa objaví po stlačení klávesy , dostanete:

#6: $\text{INT}(3 \cdot x^2 + 6 \cdot x, x, c)$

#7: $x^3 + 3 \cdot x^2 + c$

II. Vypočítajte neurčitý integrál funkcie $f(x) = x^3 \sin x$.

11. Vkladanie textu v systéme DERIVE.

Nasledujúca postupnosť krokov opisuje vkladanie textu v systéme DERIVE:

1. Ak je algebraické okno prázdne, vyberieme z menu príkaz **Insert > Text object**, aktivujeme obdĺžnikové pole, ktoré sa objaví, a vložíme požadovaný textový reťazec.
2. Ak algebraické okno nie je prázdne, označíme riadok, za ktorým chceme vložiť text a postupujeme podľa inštrukcií v kroku 1.
3. Ak chceme vložiť text v inom jazyku a fonte, potom ešte pre použitím príkazu **Insert** vyberieme z menu príkaz **Options > Display > Font of New Text Objects**, vyberieme želaný (**Font**) a ďalej postupujeme podľa kroku 1, resp. 2.

12. Niektoré užitočné klávesové skratky:

Key	Usage
F3	Skopíruje vyznačený výraz z algebraického okna do vstupného poľa.
F4	Ako F3, ale výraz vo vstupnom poli bude zapísaný v zátvorkách.
F1	Otvorí Help menu.
Ctrl E	Vloží exponenciálnu konštantu e .
Ctrl P	Vloží konštantu π .
Ctrl Q	Vloží druhú odnoccnicu.
Ctrl I	Vloží imaginárnu jednotku i .

13. Niektoré užitočné preddefinované funkcie systému DERIVE.

Exponenciálne funkcie:

EXP(z) – exponenciálna funkcia premennej z , t.j. e^z (keď chceme zapísať priamo e^z namiesto EXP(z), vkladáme s nasledujúcou syntaxou $\text{výraz} | ^z$).

Logaritmické funkcie:

LN(z) – prirodzený logaritmus výrazu z ($z > 0$).

LOG(z) – prirodzený logaritmus výrazu z ($z > 0$).

LOG($z, 10$) – dekadický logaritmus výrazu z ($z > 0$).

LOG(z, a) – logaritmus výrazu z ($z > 0$) so základom a .

Goniometrické funkcie:

SIN(z) – $\sin z$

COS(z) – $\cos z$

TAN(z) – $\text{tg } z$

COT(z) – $\text{cotg } z$

Cyklometrické funkcie, inverzné ku goniometrickým funkciám:

ASIN(z) – $\arcsin z$

ACOS(z) – $\arccos z$

ATAN(z) – $\text{arctg } z$

ACOT(z) – $\text{arccotg } z$

Poznámka 8: Názvy funkcií nemusia byť zapísané veľkými písmenami.